

બલિદાનની કથા 'જટો હલકારો' લોકવાર્તા

પોતાને 'પહાડનું બાળક' તરીકે ઓળખાવનાર આપણા 'રાષ્ટ્રીય શાયર' ઝવેરચંદ મેઘાણી એ ગાંધીયુગના પ્રમુખ સર્જક રહ્યા છે. મેઘાણી પાસેથી લોકસાહિત્ય, નવલકથા, નવલિકા, નિબંધ, કવિતા પ્રાપ્ત થાય છે. આજે મેઘાણીની 'સૌરાષ્ટ્રની રસધાર ભાગ-1'માંથી 'જટો હલકારો' લોકવાર્તા વિશે થોડીક વાત કરવા માગું છું.

મેઘાણી સંપાદિત લોકવાર્તાઓમાં સમાજનાં વિવિધ રંગી પાત્રોની સૃષ્ટિ જોવા મળે છે. કોઈને કોઈ મેઘાણીની લોકવાર્તાઓમાં પાત્રો જીવંત-ઘબકતાં મેઘાણી સંપાદિત લોકવાર્તાઓને પોતાની સર્જક પ્રતિભાનો રંગ લગાડે છે તેને પરિણામે વાર્તાઓ વધારે રસદાયક અને ઉત્તમ લાગે છે. મેઘાણીની લોકવાર્તાઓમાં બલિદાન, ઉદારતા, સમર્પણ, શહીદી, ઉપકાર, કડુણતા, દયાભાવ, શૌર્ય, વીરતા જેવા તત્વો પ્રગટ થાય છે.

'જટો હલકારો' લોકવાર્તા ભાવનગર જિલ્લામાં આવેલા આંબલા ગામની છે. રજપૂત અને રજપૂતાણી આંબલા ગામના પાદરેથી પસાર થતા હોય છે. આંબલા ગામનું મનોહર વર્ણન લોકવાર્તામાં જોવા મળે છે. સૂર્યાસ્તનો સમય, ઠાકરજીની આરતી વગેરે પ્રસંગો સુંદર રીતે મેઘાણીએ મૂકી આપ્યા છે. આંબલા ગામના ગામલોકો રજપૂત અને તેની પત્નીને રાત આંબલા ગામમાં જ રોકાવવાનો આગ્રહ કરે છે પણ રજપૂત અભિમાન ભર્યા શબ્દોથી ના પાડી દે છે.

રજપૂત અને રજપૂતાણી સૂના વગડામાં ચાલ્યાં જતા હોય છે. રજપૂતાણીને ઘંઘરાનો અવાજ સંભળાય છે. પાછળ જુએ છે તો તેના પિયરનો જટો હલકારો ભાલા પર ધૂંધરો બાંધી ઝડપથી ચાલતો આવતો હોય છે. રજપૂતાણીનું પિયર સણોસરા હોય છે. જટો હલકારો ટપાલીનું કામ કરતો હોય છે. રજપૂતાણી જટા હલકારા સાથે વાત કરે છે. રજપૂત રજપૂતાણીને પરપુરુષ સાથે વાત કરી હોવાથી ધમકાવે છે. રજપૂતાણી કહે છે. "મારા પિયરનો હલકારો છે, મારો ભાઈ છે." "હવે ભાલ્યો તારો ભાઈ ! છાનીમાની ચાલી આવ !"

(સૌરાષ્ટ્રની રસધાર ભાગ-1, પૃ. 12)

જટા હલકારાને પણ રજપૂત ધમકાવે છે. રજપૂત અને રજપૂતાણી જેવાં નહેરમાંથી પસાર થાય જાય છે. તેવામાં જ આંબલા ગામના બાર કોળીઓ તેમને લૂંટવાનો પ્રયાસ કરે છે. રજપૂતને દોરડાથી બાંધી નીચો પાડી દે છે. રજપૂતને રજપૂતાણીના બધાં જ ઘરેણાં ઉતરાવે છે. જુવાન કોળીઓ રજપૂતાણીની યુવાની જોઈને તેના પર નજર બગાડે છે. પહેલાં શાબ્દિક છેડતી કરે છે. કોળીઓ જેવા નજીક આવવા જાય છે કે તરત જ નાગણની જેમ તે

જાણે ફૂંકાડા મારતી બૂમો પાડે છે. જટો હલકારો સાત કોળીઓનાં પ્રાણ લે છે. જટો હલકારો બીજા બીકના માર્યા ભાગી જાય છે.

જટા હલકારાના માથામાં લાકડીના ઘા પડ્યા હોવાથી તે મૂર્છિત થઈ જમીન પર ઢળી પડે છે. રજપૂતાણી રજપૂતને બાંધેલું દોરડું છોડે છે ને જટા હલકારાની મદદ કરવાનું કહે છે. રજપૂત ઊઠીને રજપૂતાણીને ત્યાંથી ચાલવાનું કહે છે ત્યારે રજપૂતાણી કહે છે.

“હાલશે ક્યાં ? બાયલા ! શરમ નથી આવતી ? પાંચડગલાં હારે હાલનારો ઓલ્યો બ્રાહ્મણ ઘડીકની ઓળખાણે માર શિયર માટે મરેલો પડ્યો છે.”

(સૌરાષ્ટ્રની રસધાર ભાગ-1, પૃ. 14)

રજપૂતાણી તેના ધણીને ત્યાંથી જવા કહે છે. રજપૂત ચાલ્યો જાય છે ને કહે છે, “તારા જેવી કૈંકમળી રહેશે.”

રજપૂતાણી લાકડાં એકઠાં કરી જટા હલકારાનું માથું ખોળામાં મૂકી ચિતાને આગ ચોંપીને સતી થાય છે. રજપૂત જ્ઞાતિ વીર, લડાયક, શૂરવીર હોય છે પણ આ લોકવાર્તામાં રજપૂતનું પાત્ર કાયર છે. જટો હલકારો બ્રાહ્મણ હોવા છતાં એક ક્ષત્રિયની જેમ લડીને રજપૂતાણીની ઈજ્જત બતાવે છે. લોકવાર્તામાં ગ્રામ્ય સંસ્કૃતિનો અનુભવ થાય છે. આ લોકવાર્તામાં નારીના ચારિત્ર્યની રક્ષા માટે ઘડી બે ઘડી સાથ નિભાવનાર જટો હલકારો પોતાનું બલિદાન આપે છે. તો સામે પક્ષે પણ પોતાનો નિપાણિમા તેનો સાથ છોડી પોતાના શીલનું રક્ષણ કરનાર જટા હલકારાની લાશ સાથે પોતે બળીને સતી થાય છે.

*****

ડૉ. સંજય એ. ડોડિયા
આસીસ્ટન્ટ પ્રોફેસર
મહિલા આર્ટ્સ કોલેજ
મોતીપુરા, હિંમતનગર